

УДК 378.4(477.46) «192/19»:[94:908

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2023-18-78-101>

**THE CONTRIBUTION OF HIGHER EDUCATION
INSTITUTIONS OF CHERKASY REGION IN THE
DEVELOPMENT OF THE REGIONAL LOCAL LORE
MOVEMENT IN THE 1920-1930**

**ВНЕСОК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРКАЩИНИ В
РОЗВИТОК КРАЄЗНАВЧОГО РУХУ РЕГІОНУ
У 1920-1930-х РОКАХ**

Анна Карпань,

*аспірантка кафедри історії
та культури України та
спеціальних історичних
дисциплін*

E-mail: karpan22@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1434-3672>

*Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.,
Україна, 08401*

Anna Karpan,

*Postgraduate student of the
Department of History and
Culture of Ukraine and Special
Historical Disciplines*

E-mail: karpan22@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1434-3672>

*Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav, 30,
Sukhomlynskooho Str., Pereiaslav,
Kyiv region, Ukraine, 08401*

ABSTRACT

The article shows the development and formation of higher education in the territory of Cherkasy region in the 20-30's of the XX century. An attempt is made to investigate the creation of higher education institutions in the Cherkasy region in the 1920's and 1930's and to show their local history activities. This issue is not yet sufficiently covered in historical scientific discourse, so this article attempts to do so. The study of the history of Ukraine, local history, and special historical disciplines is especially relevant in

our time, when the war is ongoing and we need to know history and identify ourselves by our historical and cultural affiliation.

In writing the publication, we used the principles of scholarship, objectivity, and comprehensiveness. Among the special historical methods, we used comparative-historical, problematic-chronological, and retrospective, which make it possible to coordinate the events and facts under study, to present the material in a clear chronological sequence and logical completeness.

The creation of higher educational institutions in Cherkasy and Uman, as well as their activities at the initial stage, are studied. Cherkasy Pedagogical Technical University was established in 1921 and in 1930 became the Cherkasy Institute of Public Education and the development of local history, which was represented by the activities of the bandura band, was going on at the Institute. In 1930, a higher educational institution was established in Uman. These higher educational institutions were established in the era of «Ukrainization», as there was a need for teaching staff, changes in education continued, attention was paid to local history work in secondary schools, so it was necessary to train teachers of local history to implement local history work on the ground. It is also traced that the period of the 1930's saw the curtailment of «Ukrainization», the cessation of local history activities, and changes in the teaching of social studies. It is concluded that a lot was done during the short period of «Ukrainization», namely the active development of education and the creation of new higher education institutions.

Keywords: *higher education institutions, local history, bandura band, institute of public education, institute of social education, historical memory.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, коли відбувається російсько-українська війна, вивчення історії України, регіональної історії набуває все більшої актуальності серед населення. Адже за доби існування Радянського Союзу, коли відбувалася тотальна русифікація, знищення історичної

пам'яті нашого народу, викреслювалися з історії згадки про українську історію, не приділялася увага вивченню історії рідного краю.

Російська агресія стала можливою певним чином через неспроможність певної частини населення нашої держави ідентифікувати свою власну історико-культурну приналежність, незнання історії України та регіональної історії, тому зараз після цих трагічних подій для нас стало важливим та необхідним приділяти більш детальну увагу вивченню історії України та паралельно з цим вивченню історії свого краю в контексті історії України. Ми маємо пам'ятати своє минуле заради нашого майбутнього.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематикою краєзнавчої діяльності у вищих закладах освіти Черкащини у 20-30-х роках ХХ століття займалися В. Гоцуляк, О. Джагунова, Б. Комарніцький, Т. Клименко, Н. Полтавець. Із праць В. Гоцуляк ми дізнаємося про відкриття та діяльність Інституту народної освіти в Черкасах. Також у працях Т. Клименко знаходимо інформацію про вищий навчальний заклад у Черкасах. О. Джагунова займалася вивченням історії створення вищого навчального закладу в Умані. Становищем освіти у досліджуваній період займалася Н. Полтавець. Науковий доробок Б. Комарніцького присвячений закладам вищої освіти у 1920-1930-х роках на території Правобережної України та на території Черкащини зокрема. Нами були опрацьовані матеріали Державного архіву Черкаської області, Центрального державного архіву вищих органів влади. І. Зеленський у своїй публікації на сторінках журналу «Краєзнавство» аналізує підготовку вчителя у закладі вищої освіти до краєзнавчої роботи (Зеленський, 1927).

Методологія дослідження. Наше дослідження базується на принципах науковості, об'єктивності, всебічності. Зі спеціальних історичних методів нами було застосовано порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, ретроспективний, які надають можливість узгодити

досліджувані події та факти, викласти матеріал у чіткій хронологічній послідовності та логічній завершеності.

Мета статті – дослідити створення закладів вищої освіти на території Черкащини у 1920-1930-х роках та краєзнавчу діяльність, яка відбувалася в них. Дане питання ще не є достатньо висвітленим в історичному науковому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. На період 1920-1930-х років припадає політика «українізації». Українізація – це тимчасова політика ВКП(б), яка була здійснена в Україні в 20-30-х роках ХХ століття. Ця політика – український різновид політики коренізації, яка була здійснена радянським урядом на початку 1920-х років. Дана політика проводилася з метою зміцнення владних структур в національних республіках та зміцнення партійно-радянського апарату. Основний зміст цієї політики полягав у залученні корінного населення до державного й господарського будівництва, в урахуванні національних чинників при комплектуванні кадрами партійного і державного апарату, громадських організацій; запровадженні в усіх установах української мови; організації мережі шкіл, вищих навчальних закладів, видавничої справи українською мовою; вивченні національних обрядів і звичаїв населення, його соціально-політичних та історико-побутових умов життя, розвитку української культури. (Чехович, 1991).

Українізація освіти була одним з важливим напрямів політики коренізації. Увагу до освітньої сфери можна пояснити кількома чинниками: по-перше, з ідеологічної точки зору, щоб слугувати зразком нового ладу, радянське суспільство мало бути освіченим; по-друге, освічене населення збільшувало виробничий потенціал і міць держави; і по-третє, освіта надавала чудові можливості прищеплювати новим поколінням радянські цінності. адже вся освітня система розглядалась як «єдиний державний апарат для проведення комуністичної пропаганди серед усіх трудящих мас населення», як «державне знаряддя комуністичної пропаганди в руках комуністичної партії» (Радянське культурне будівництво, 365), а

використовуватися вона повинна була, як і культура в цілому, «для завдань зміцнення пролетарської диктатури, зміцнення союзу робітників і селян для соціалістичної перебудови суспільства» (Радянське культурне будівництво, 372). Тим паче, що проблема українізації освіти в УСРР, зокрема шкільної освіти, дійсно була актуальною, адже українських шкіл в країні майже не існувало.

Основні заходи українізації шкільної освіти: перевід на українську мову навчання в закладах освіти, підготовка відповідних педагогічних кадрів, які навчали дітей рідною мовою, друк належної кількості підручників українською мовою тощо. Засоби, при цьому, використовувалися найрізноманітніші, адже досягнення результату в цій сфері давало поштовх до подальшого розвитку українізації (Куліш, 2010).

На території Черкащини в цей час теж відбуваються процеси українізації освіти, створюються нові заклади вищої освіти. Була потреба у вчительських кадрах, щоб проводити навчання в школах. Також у краєзнавчому русі 20-30-х рр. ХХ ст., окрім студентів та викладачів педагогічних закладів, вчителів та учнів шкіл, активну участь брали і студенти, які навчалися на інших спеціальностях, тому що краєзнавчі дослідження проводилася по всіх вищих навчальних закладах.

Викладачі та студенти залучалися до роботи краєзнавчих товариств, гуртків, що вносило у підготовку майбутніх фахівців якісно новий елемент, розвивало навички колективної і дослідницької діяльності та поєднувало академічну роботу студентів із освітою. У 1924 р. було створено Всеукраїнське студентське бюро краєзнавства, основна мета якого полягала в організації та керівництві краєзнавчою роботою студентства по всій Україні (Железко, 2012). Навчання вчителів та підготовка їх до краєзнавчої роботи відбувалася педагогічних технікумах та інститутах. Особливо важливу роль у краєзнавчих дослідженнях в 1920-х рр. відіграло студентство. У 1924 р. було створено Всеукраїнське студентське бюро краєзнавства із

метою організації та керівництва краєзнавчою роботою студентства по Україні. У резолюції Всеукраїнської наради пролетарського студентства зазначено, що у всіх вищих навчальних закладах повинна проводитись краєзнавча робота, яка допоможе організувати по всіх регіонах студентський краєзнавчий рух. У Положенні «Про Всеукраїнське студентське Бюро Краєзнавства при Центральному Бюро Пролетарського студентства» зазначено було завдання: організація і залучення студентів усіх вишів, робфаків, технікумів до краєзнавчих досліджень; популяризація ідей краєзнавства серед широких мас населення шляхом проведення лекцій, бесід, виставок; створення краєзнавчих осередків на периферії; організація експедицій у різні райони тощо. Наукова робота проводилась під керівництвом Всеукраїнської академії наук. Для роботи в різних галузях краєзнавства, Бюро поділялося на секції: геологічну, гідрологічну, метеорологічну, етнографічну, антропологічну, сільського господарства, кустарної промисловості. Воно мало свою бібліотеку, яка складалася з краєзнавчих видань, а також свою печатку і штамп (ЦДАВО України, ф.166, оп.3, спр.406, 38 арк.). На початку 1920-х рр. потреба у висококваліфікованих учительських кадрах зумовила утворення на базі діючих вищих навчальних закладів інститутів народної освіти (Клименко, 2007). У 1920-1930-х роках наголошувалося на підготовці вчителя-краєзнавця. Відповідною підготовкою кваліфікованого педагогічного робітника мали займатися Педагогічні технікуми і Інститути Народної освіти. Були розроблені навчальні плани, де краєзнавство було виділено в окремий курс (Зеленський, 1927).

Передісторія створення закладу вищої освіти на Черкащині сягає ще дореволюційних часів, коли у 1912 р. в Черкасах було створено вчительську семінарію, яка готувала фахівців з середньою педагогічною освітою. За документами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України ще в 1919 і 1920 роках серед місцевої інтелігенції зародилися ідеї та були розроблені конкретні

проекти щодо відкриття в Черкасах вищого педагогічного закладу. В архівному документі Головного Комітету професійно-технічної освіти, який називався «Загальні відомості про педагогічні навчальні заклади», які склалися з запитальника та відповідей на нього. Так, на запитання: коли навчальний заклад відкрито? вказувалася дата 6 лютого 1921 року, хоча перші проекти та анкети були направлені ще в 1919 році (ДАЧО, ф. 203, оп. 1, спр. 6, арк.). З вересня 1920 року розпочалася підготовча робота. Спочатку був складений проект, навчальні плани за зразком педагогічних інститутів проекти і плани 1919-1920 рр. Цікаво, що основою навчальних планів були відповідні плани: Київського інститут народної освіти, Чернігівського педагогічного інституту Харківського, Московського педагогічних інститутів. Зазначене засвідчує високу ступінь зацікавленості Вченої ради і колективу викладачів та їх відповідальний підхід до складання навчальних планів майбутнього інститут народної освіти в Черкасах. У 1921 р. був здійснений набір до педагогічних трьохрічних курсів. Потреба регіону в учительських кадрах була настільки великою, що перший набір студентської молоді становив 214 осіб. Студентами стали направлені Кременчуцьким губернським відділом народної освіти вчителі сільських шкіл, передусім Черкаського повіту, який у той час входив до Кременчуцької губернії. Факультет соціального виховання мав три відділення: природниче, фізико-математичне, і соціальне, яке включало підготовку істориків і літераторів. Отже названі спеціальності мають вважати дату заснування саме лютий 1921 рік (Гоцуляк, 2011).

Серед них було чимало випускників Черкаської вчительської семінарії. Були також і «вільні студенти» – здебільшого місцеві вчителі, яким дозволялося відвідувати заняття власним бажанням. У анкетах на запитання: які нові відділення передбачалося відкрити містилася наступна відповідь, що передбачається відкриття робітничого факультету на який ведеться запис і з часом, коли з'являться

керівники і викладачі, планується відкрити відділення дошкільного виховання. Така потреба викликана наявністю великої кількості кандидатів, які не закінчили шкіл другого ступеня, є дорослі, які бажають мати середню освіту з розрахунку отримання її за 2-3 роки. Саме для таких осіб є потреба у підготовчому відділенні На запитання: які вимоги до знань вступників, зазначалося, що на перший курс зараховуються особи, котрі закінчили школи другого ступеня а саме випускники гімназій, вчительської семінарії та ін. або за результатами курсів цих шкіл (приблизно у обсязі курсу колишніх жіночих гімназій). Вимоги до тих осіб, які мали вступати на робітниче відділення, встановлювалися в залежності від того на скільки років були складені навчальні плани. Щодо навчальної практики, то педагогічна практика згідно навчальних планів проходила на 3-4 курсах. На початок 1921 р. вже відкривався другий курс та було організовано практику у школах Черкас. Також передбачалося при інституті відкрити дитячий садок й семирічну школу. Заняття проходили у великому двоповерховому приміщенні колишньої гімназії за адресою Смілянська, 33, де було 13 аудиторій. Гуртожиток і їдальня знаходилися за адресою Бульварна, 52, разом з клубом). Спершу штат навчального закладу налічував 17 осіб, пізніше 12 викладачів і 1 службовця. Під час викладання навчальних дисциплін, переважно використовувалися лекції, практичні заняття, підготовка студентами рефератів. Під керівництвом викладачів вони також проводили досліди у відповідно обладнаних кабінетах та ін. Викладацький склад на першому курсі був представлений трьома професорами і приват-доцентами та восьми викладачами. У зв'язку з відкриттям другого курсу перенести свою викладацьку роботу в Черкаський інститут народної освіти зголосилися вже 5 професорів і доцентів київських інститутів (Гоцуляк, 2011).

Рада навчального закладу була створена у вересні 1920 року, коли передбачалося відкриття інституту. Відтермінування відкриття відбулося за технічних причин до

січня 1921 року. У повному складі Рада засідала 5-6 разів у півріччя. Безпосереднє вирішення оперативних і розпорядчого характеру питань здійснювалося складом обраного Правління з чотирьох осіб. Отже всі справи інституту вела Рада. До неї входили всі викладачі й 1/3 виділялася для представників студентства (Гоцуляк, 2011).

Окрім педагогічних трьохрічних курсів в Черкасах діяла педагогічна школа, яка була перетворена з вчительської семінарії та готувала кадри для дитячих садків і нижчих класів семирічних шкіл. В Черкаському інституті народної освіти була створена й проводила свою діяльність студентська Рада, яка обиралася на загальних зборах студентів. Був також створений інститут факультетських старост. Архівні документи засвідчили й існування відповідного кооперативу, що мав правління та ревізійну комісію. Звіт Черкаського інституту народної освіти за 1920-1921 навчальний рік був складений виконуючим обов'язки завідуючого ІНО в Черкасах І. Звинським, якій підписався, як виконуючий обов'язки завідуючого навчальним закладом (ЦДАВО України ф. 166., оп. 2, спр. 292.).

У Черкасах були великі книжкові фонди та кабінети донедавна існуючих у місті 10 середніх шкіл. З часу відкриття інституту відбувся збір майна, яке збереглося та вціліло, організація центральної бібліотеки, центрального фізичного кабінету та ін. Вказувалося також на наявність у Черкасах старих великих бібліотек і музеїв (природничого, історичного і сучасності), що використовувалися у навчальному процесі ІНО (Гоцуляк, 2011).

У 1930 р. згідно постанови Наркомосвіти, ухваленої на засіданні Президії Шевченківського округового виконавчого комітету Рад робочих, селянських та червоноармійських депутатів від 16 травня 1930 р. педагогічний технікум було перетворено в інститут народної освіти. Вже в 1928-1929 рр. було випущено 46 вчителів з агробіологічної та 41 вчитель з фізико-математичної спеціальностей. У 1930 р. згідно

постанови Наркомосвіти, ухваленої на засіданні Президії Шевченківського округового виконавчого комітету Рад робочих, селянських та червоноармійських депутатів від 16 травня 1930 р. педтехнікум було перетворено в інститут народної освіти. В ухваленні також зазначалося про обмін приміщеннями між технікумом та першою трудовою школою та доручено міській Раді забезпечити інститут навчальними приміщеннями та гуртожитком для студентів та персоналу. Згідно Постанови РНК УСРР від 11 серпня 1930 р. у зв'язку із збільшенням мережі середніх шкіл та ростом потреб у освічених кадрах його було перейменовано у Черкаський інститут соціального виховання з трьома відділеннями: агробіологічним, техніко-математичним та історичним. У складі колективу інституту відбулися зміни: інститут поповнився новими кадрами з університетською освітою, які перебудували його діяльність, стимулювали підвищення кваліфікації старих кадрів. Було створено навчальні лабораторії, майстерні, де застосовувалися нові прилади, інструменти, навчальна наочність (Клименко,2007).

У 1933 р. Черкаський Інститут соціальної освіти (ІСВ) був реорганізований у трирічний педагогічний інститут у складі трьох факультетів – природничого, фізико-математичного, мовно-літературного. З 1935 р. заклад готував фахівців на двох факультетах – фізико-математичному і хіміко-біологічному. Термін навчання складав 4 роки. У 1938 р. при Черкаському педінституті почав функціонувати учительський інститут з дворічним терміном навчання з одним мовно-літературним факультетом, який мав готувати вчителів російської і української мови та літератури. (Комарніцький,2013).

За перші три роки діяльності інститут випустив 199 вчителів, що складає понад 60 випускників щорічно. У 1932 р. інститут було переведено в новозбудоване триповерхове приміщення в центрі міста. Наприкінці 1930 р. після ліквідації округів це приміщення було передано Міністерству освіти для

побудови і переобладнання. Щодо краєзнавчої роботи, то можемо говорити, що на той час припадає і закладення ботанічного саду площею в 10 гектарів, який доволі швидко виріс в достатньо помітну і сильну навчальну одиницю інституту. Було закладено і успішно розвивалися мічурінський сад, різні науково-дослідні ділянки для практичних робіт студентів, було організовано парникове господарство, побудовано теплиці, оранжереї і вегетаційний будинок. Через 3-4 роки цей сад став чудовою базою розгортання науково-дослідної роботи з природничих дисциплін та дозволяло вивчати рослинний світ Черкащини, що було елементом краєзнавчої роботи із вивчення природи краю. У цей період відбулися значні зміни в його діяльності: збільшилася територія, чисельність прийому студентів і бібліотечного фонду. До інституту прибули ряд викладачів із значним педагогічним досвідом та глибокою теоретичною підготовкою. (Клименко,2007).

Для забезпечення викладання окремих дисциплін з Києва запрошувалися відомі науковці, як М. Зеров, О. Гермайзе. Студентами інституту в 1921 р. стали учителі сільських шкіл. Були також і «вільні студенти» – здебільшого місцеві вчителі, яким дозволялося відвідувати заняття за бажанням. Проте через матеріальні труднощі кількість студентів зменшувалася. На початку 1922- 1923 навчального року тут навчалася лише 96 осіб. До початку 30-х років кількість студентів залишалася на рівні 110 осіб. У 1924-1925 навчальному році відбувся випуск перших фахівців з вищою педагогічною освітою, які були направлені на роботу у школи Черкаської округи. У подальшому випуск спеціалістів становив щорічно 35-36 осіб. Протягом 20-х років, незважаючи на складні матеріальні умови, Черкаський інститут підготував близько 170 учителів з вищою освітою. (Полтавець,2012)

У 1933 р. відбулися зміни відділах інституту, було ліквідовано історичний відділ, а натомість створено мовно-літературний відділ. Студенти історичного відділу були

переведені до Київського державного педагогічного інституту. Всі ці зміни плинули на необхідність проведення реорганізації інституту. 1933 р. став в житті інституту роком значної перебудови. За ухвалою Уряду його було реорганізовано в Черкаський державний педагогічний інститут, який складався з трьох факультетів: природничого, фізико-математичного та мовно-літературного з очною і заочною формами навчання. (Клименко, 2007). Наприкінці 1930-х рр. штат працівників інституту складав 67 викладачів, в їх складі 2 професорів, 5 кандидатів наук, 9 аспірантів. Протягом 1930-х рр. інститут випустив 1100 кваліфікованих вчителів з різних спеціальностей. (Клименко, 2007).

У 1938 р. при Черкаському педінституті розпочинає роботу учительський інститут з дворічним терміном навчання та в складі одного мовно-літературного факультет, який мав готувати вчителів російської і української мови та літератури. (Комарніцький, 2013).

Як осередок краєзнавчого руху при Черкаському державному педагогічному інституті діяла капела бандуристів. У 1925 р. житель села Мордви на Чигиринщині І. Бойченко та керівник місцевого хору Т. Мотайленко створили в селі капелу бандуристів. Серед її активних учасників були і брати Ф. Вусатий та К. Вусатий. К. Вусатий по закінченню двомісячних педагогічних курсів у Чигирині вчителював у селі Боровиця. У 1933 р. він стає студентом математичного факультету Черкаського державного педагогічного інституту. Захоплення українською піснею, бажання відродити мистецтво кобзарів спонукало його до організації при вузі капели бандуристів. До складу увійшли: Ф. Жарко, Я. Рожальська, О. Мотайленко Репертуар капели бандуристів при ЧДПІ складала українські народні пісні, думи. Вже у 1938 р. за вироком трійки НКВС учасники були заарештовані та розстріляні як члени повстанської організації, що мали на меті підняти «на випадок війни збройне повстання проти радянської влади». Після цих трагічних подій капела припинила існування.

(Солодар,2007). Так на період 20-30-х рр. ХХ ст. припадає піднесення краєзнавчого руху у закладах освіти.

В 20-х роках ХХ ст. політичні., соціально-культурні умови розвитку краєзнавчо-екскурсійної справи не були однозначними. Позитивний вплив мало вимушене лояльне відношення влади до розвитку національно-культурного будівництва. Краєзнавчо-екскурсійна справа на Черкащині займала важливе місце в процесі навчання, підготовки студентів. В цей час спостерігаємо що запроваджувалися агітаційні екскурсії серед студентів зокрема в процесі відзначення жовтневих, першотравневих та інших дат. Особливого політичного спрямування краєзнавчо-екскурсійна справа набула в кінці 20-х років, коли було створено Всеукраїнське Товариство пролетарського туризму та екскурсій, яке вбачало свою діяльність в тому, що екскурсійна справа – це форма класової боротьби (Костюкова,2003).

Цікавими є обґрунтування про створення в Черкасах вищого закладу освіти, а саме – докази місцевого керівництва на користь відкриття вищого навчального закладу у Черкасах. Зокрема, цікавість викликає аргументація керівництва Кременчуцького губернського комітету професійної освіти та Губернського Виконавчого комітету. Тодішнє керівництво враховувало важкі економічні умови держави, перенасиченість великих міст населенням. Воно вважало, що раціональним було часткове перенесення вищої школи з перевантажених центрів у менші. Одним із аргументів було те, що у просторі від Києва до Катеринослава не було вищої школи. Зазначене робило Черкаси привабливим містом для того, щоб відкрити вищий навчальний заклад. Адже тоді провінційній молоді було недосяжним навчання у провідних вищих навчальних закладах. За переконанням керівництва такий стан вважався неприпустимим при тогочасних завданнях народної освіти (Гоцуляк,2011).

Подібні реорганізації відбулися й в Умані. Потреба створення в Умані педагогічного інституту була обґрунтована

тим, що Уманська округа на той час займала значну частину щодо загальної території України й перебувала на шостому місці за кількістю населення. Але необхідність у виші не обмежувалася адміністративними кордонами Уманщини. Умань розташована на стику чотирьох густо населених областей України, що створює особливу зручність студентам. Наведені міркування засвідчили цілковиту доцільність у відкритті в Умані Інституту соціального виховання (Джагунова,2016).

У 1930 р. на базі діючого педагогічного технікуму був створений ІСВ з трирічним терміном навчання та в складі 4 відділень – техніко-математичного, соціально-економічного, мовно-літературного та біологічного. (Комарніцький,2013).

Інститут формувався без матеріальної бази, яка мала б включати книгозбірні, лабораторії. Не вистачало й людського ресурсу, а саме викладачів. З боку Народного Комісаріату Освіти ніякої допомоги практично не надходило. Справа про організацію навчального закладу була розв'язана занадто пізно. Можливості підготовки до набору студентів також не було, тому навчання у закладі розпочалося 15 жовтня 1930 р. Перший набір студентів становив 117 осіб, переважна більшість яких мала семирічну освіту. Одночасно при інституті було відкрито робітничий факультет, який мав у складі денне івечірнє відділення. (Джагунова,2016).

Пізніше комплектування закладу відбувалося за рахунок випускників робітничих факультетів і підготовчих курсів. У перші роки існування закладу випускники робітничих факультетів зараховувалися до вишу без вступних іспитів. У 1932 р. при інституті нараховувалося вже 5 робітничих факультетів: 1 денний та 4 вечірніх, що розташовувалися в Умані, Звенигородці, Тальному та Монастирищі. У перші роки свого існування Уманський інститут соціального виховання не мав ні готових кабінетів, ні обладнаних аудиторій. Кабінети, бібліотеку, лабораторії, обладнання аудиторій, гуртожитки створювали з початку. Першим директором закладу було

призначено Шимка. На цій посаді він пропрацював не довго і вже з жовтня 1930 р. обов'язки директора виконував О. Лінник, а ще через 4 місяці директором став А. Пиріжняк. Викладачів не вистачало, тому їх залучати з педагогічного технікуму. Навесні 1931 р. дирекція інституту неодноразово зверталась до РНК УСРР з проханням про покращення матеріально-фінансового стану закладу. Недофінансування, відсутність належних умов проживання та харчування призвело до того, що студенти весняного набору в кількості 129 осіб стали залишати навчання, залишилось 90 студентів. (Джагунова, 2016)

Але, незважаючи на труднощі початкового періоду становлення, інститут вже наступного 1931-1932 навчального року запрацював як самостійний вищий навчальний заклад. І як наслідок вже в 1933 р. відбувся перший випуск учителівв складі 97 осіб, з них: учителів історії – 25, мови та літератури – 23, математики – 19, біології – 30. За перше десятиліття існування профіль закладу неодноразово зазнав змін. Після першого випуску в 1933 р. Інститут соціального виховання зазнав реорганізації та став називатися Педагогічний інститут з чотирирічним терміном навчання. У педінституті діяли факультети: історичний, мовно-літературний, математичний, біологічний. У 1934 р. здійснено обмін спорудами: будівлю біологічного факультету передано швейній фабриці, а двоповерхову будівлю швейної фабрики було передано інституту під приміщення гуртожитку. Сам же біологічний факультет було переведено в будинок, де розташовувався гуртожиток інституту за адресою вулиця Радянська, 18. У 1935 році біологічний факультет було реорганізовано в природничо-географічний факультет Уманського учительського інституту. У 1935 р. у зв'язку з гострою потребою у педагогічних кадрах інститут призупиняє свою діяльність. Термін навчання скорочується до 2-х років. У цей час діяли факультети: фізико-математичний, природничо-географічний, а також вечірне відділення з підготовки вчителів мови і літератури. За перші

роки інститут підготував 1537 народних учителів. З метою підвищення індивідуальної відповідальності студентів та належного порядку обліку їхніх знань у 1936 р. було впроваджено єдину залікову книжку. Тоді ж було введено і студентський квиток, який називався студентська картка. Аз 1937 р. студенти вишу почали складати випускні державні екзамени. Замість свідоцтва про закінчення інституту вручали дипломи випускника вищого навчального закладу, де прописували професійні права випускника. (Джагунова, 2016).

У 30-х рр. комплектування контингенту студентів мало свою специфіку. Важливим джерелом поповнення студентських рядів були слухачі робітфаків. Саме за допомогою них здійснювалася пролетаризація складу студентів. Щоб випускники робітфаку після його закінчення не порозбігалися в інші виші, при прийомі на робітфак від кожного слухача почали вимагати розписку-зобов'язання про те, що він не лише буде добросовісно відвідувати всі заняття, а й неодмінно вступатиме саме в той вищий навчальний заклад, робітфак якого він закінчить. Такі розписки-зобов'язання зберігаються у деяких особових справах колишніх студентів Уманського педагогічного інституту. Знайдено там і анкети, в яких запитувалося переважно про соціальне походження, майновий стан батьків (величина заробітку чи земельного наділу), партійність тощо. Причому одну і ту ж форму анкети заповнювали 2, а то й 3 рази, навчаючись на різних курсах. Внизу анкети була сувора приписка, згідно з якою категорично заборонялося не лише робити правки в анкеті, а й давати її студенту після того, як вона буде заповнена і підшита до особової справи. Легко зрозуміти, для чого це робилося, якщо звернути увагу на підкреслені червоним олівцем розбіжності у відповідях одного і того ж студента на одні і ті ж питання анкети, зроблені у різні роки. Контингенти набору до робітфаків були значними. Так, в Уманському ІСВ у 1931 р. на денний робітфак набрали 98 осіб, вечірній – 27330. У 1937 р. у Черкаському педінституті на денний робітфак планували

набрати 60 осіб, а на вечірній – 115. Заяви про вступ подали 500 претендентів. Тому вирішили дещо збільшити контингент і на навчання прийняли загалом 220 слухачів. Певна увага приділялася профорієнтаційній роботі. Зокрема, у звіті Уманського ІСВ за 1932-1933 н.р. йшлося про те, що в 15 районах регіону оприлюднили оголошення про набір до інституту. В окремі райони відрядили кожний студент взяв на себе зобов'язання залучити до вишу не менше одного абітурієнта. (Комарницький,2013).

Оскільки Уманський ІСВ був нещодавно створений, то краєзнавча діяльність в ньому велася фрагментарно. Краєзнавча діяльність велася в Уманському агротехнічному технікумі і була представлена діяльністю вченого-мовознавця Є. Рудницького, який викладав у даному закладі з 1922 року став викладачем в Уманському агротехнікумі, де працював певно до 1927 року. У цей період збирає етнографічно-мовознавчі матеріали. Його зацікавлення весільними обрядами не минуло. У своїй статті «Зложене речення в гуманських діалектах» він пише про те, що, почавши свої спостереження над мовою села Війтівки Гуманського району (тепер околиця Умані), він поширив свої спостереження над мовою сусідніх сіл, не раз відвідував і дальші села та збирав матеріал із закутків. При цьому вчений наголошує, що «Мова пісень (у мене переважно весільні) заховала чимало архаїчних рис і досі пильно шанується проти нових впливів». Дослідником було записано багато прикмет, повір'їв. (Бубель).Про уманський період діяльності Є. Рудницького і його краєзнавчу роботу свідчить, адже він активно включився в студентське та громадське життя колективу навчального закладу. У 1923 році він організував групу студентів у кількості 30 осіб і створив екскурсійне бюро з обслуговування відвідувачів парку «Софіївка» (на той час Сад імені III Інтернаціоналу), був членом редколегії з випуску збірника праць Уманського агротехнікум (Кубійович,1955-1995)

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що у 1920-1930-х роках значна увага приділялася підготовці вчителя-краєзнавця, яка здійснювалася у вищих закладах освіти. На Черкащині у цей час були відкриті заклади вищої освіти, але враховуючи, що заклади були новими, то краєзнавча діяльність в них тільки розпочалася. Яскравим прикладом внеску закладів освіти в розвиток краєзнавства регіону є діяльність капели бандуристів при Черкаському державному педагогічному інституті, екскурсійна діяльність студентів Уманського агротехнікуму. У цей час краєзнавство було виокремлено в окремий предмет, тому після закінчення навчання вчорашні студенти під час роботи в школах мали активно займатися краєзнавчою роботою в регіоні. Отже на період 1920-1930-х років на Черкащині припадає створення нових закладів вищої освіти, зокрема Черкаського інституту народної освіти та Уманського інституту соціального виховання, які продовжують свою діяльність до наших днів. Нами здійснено спробу проаналізувати історію їх створення, вплив на освіту та краєзнавчу діяльність. Також можемо зробити висновок про зміну діяльності в 1930-х роках, зокрема у викладанні історії, краєзнавства, тому що на цей час припадає докорінна зміна у вивченні історії, заборона вивчення історії України та репресії проти діячів краєзнавців, вчених.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бубель С. Євген Рудницький. Етнічна історія народів Європи. 2003. Випуск 15. С. 94–134.
2. Гоцуляк В. Документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України про відкриття Інституту народної освіти у Черкасах. *Матеріали Шостої науково-практичної конференції «Черкащина в контексті історії України»*. Черкаси, 2011. С. 33-39.
3. Джагунова О. Уманський педагогічний університет – початок історії. Київські історичні студії. 2016. Випуск 2. С. 141-146.

4. Державний архів Черкаської області (ДАЧО) ф. 203, оп. 1, спр. 6, арк.

5. Железко А. Роль освітніх закладів у дослідженні історії рідного краю в 1919-1929 рр. Вісник Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка, 2012. Вип. 5. С. 388-395.

6. Зеленський І. Як ми готуємо вчителя-краєзнавця. Краєзнавство. –Х., 1927. № 3. С.6-11.

7. Клименко Т. Історія ЧНУ за документами ДАЧО. *ЧНУ: історія та сучасність. Матеріали конференції присвячені 85-річному ювілею ЧНУ ім. Б. Хмельницького.* Черкаси, 2007 р. С. 17-24.

8. Комарніцький О. Педагогічні навчальні заклади Черкащини у 20-30–ті рр. ХХ ст.: реорганізації та формування студентського складу. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. 2013. Випуск 23. С.416-424

9. Костюкова О. Краєзнавчо-екскурсійна справа в Україні в 20-х роках ХХ ст.: суспільно-політичний, освітній і культурологічний аспект. Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. 171 с.

10. Костюкова О. Розвиток краєзнавчо-екскурсійної справи в Україні в 20-х роках ХХ ст. [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 Харків, 2003. 20 с.

11. Кубійович В. Енциклопедія українознавства : Словникова частина. Париж -Нью-Йорк : Молоде життя, 1955-1995.

12. Куліш Т. Українізація шкільної освіти в період національного відродження 20-х років ХХ ст.: причини, проблеми, шляхи реалізації . Історико-педагогічний альманах, 2010. Вип. 2. С. 64-67.

13. Культурне будівництво в Українській РСР. Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського Уряду. 1917-1959. Київ 1959. С. 504.

14. Полтавець Н. Культурно-освітнє середовище на території сучасної Черкащини в 1920-х роках проблеми та перспективи в умовах глобалізації. *Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції 15 листопада.* Тернопіль, 2012. С. 168-171.

15. Солодар О. З історії капели бандуристі при ЧДПУ (з матеріалами фольклорно-етнографічних експедицій 1995-1998 рр.). *Історія ЧНУ за документами ДАЧО . ЧНУ: історія та сучасність. Матеріали конференції присвячені 85-річному ювілею ЧНУ ім. Б.Хмельницького*. Черкаси, 2007 р. С. 119-123.

16. Чехович В. Державно-правові питання українізації в 20-х роках. *Минуле України: відновлені сторінки*. Київ 1991. С. 96–122.

17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) ф. 166., оп. 2, спр. 292.

18. ЦДАВО України, ф.166, оп.3, спр.406, 38 арк.

REFERENCES

1. Bubel S. Yevhen Rudnytskyi. Etnichna istoriia narodiv Yevropy. [Yevhen Rudnytskyi]. *Ethnic History of the Peoples of Europe*. Issue, 2003 15. S.94-134. [in Ukrainian].

2. Chekhovych V. (2010). Derzhavno-pravovi pytannia ukrainizatsii v 20-kh rokakh. *Mynule Ukrainy: vidnovleni storinky. [Derzhavno-pravovipytanniaukrainizatsiiv 20-khrokakh].Mynule Ukrainy: vidnovleni storinky*. S.96-122. [in Ukrainian].

3. Dzhahunova O. (2016). Umanskyi pedahohichniy universytet – pochatok istorii. [UmanPedagogicalUniversity - thebeginning of history] . *Kyiv Historical Studies*. 2016. Issue 2. S. 141-146.]. [in Ukrainian].

4. Derzhavnyi arkhiv Cherkaskoi oblasti (DACHO) f. 203, op. 1, spr. 6, ark. [State Archives of Cherkasy Oblast (DACHO) f. 203, op. 1, p. 6, leaf.] [in Ukrainian].

5. Hotsuliak V. (2011). Dokumenty Tsentralnoho derzhavnoho arkhivu vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy pro vidkryttia Instytutu narodnoi osvity u Cherkasakh . [Documents of the Central State Archives of Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine on the opening of the Institute of Public Education in Cherkasy]. *Proceedings of the Sixth Scientific and Practical Conference «Cherkasy Region in the Context of the History of Ukraine»*. Cherkasy, 2011.S. 33-39. [in Ukrainian].

6. Klymenko T. Istoriia ChNU za dokumentamy DACHO (2007). [The history of ChNU according to the documents of the DACHO]. ChNU: history and modernity. Materials of the conference dedicated to the 85th anniversary of B. Khmelnytsky ChNU. Cherkasy, 2007. pp. 17-24. [in Ukrainian].

7. Komarnitskyi O. (2013). Pedahohichni navchalni zaklady Cherkashchyny u 20-30-ti rr. KhKh st.: reorhanizatsii ta formuvannia studentskoho skladu [Pedagogical Educational Institutions of Cherkasy Region in the 20-30s of the Twentieth Century: Reorganization and Formation of Student Body]. Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Historical Sciences. 2013. VOL. 23. S. 416-424. - [in Ukrainian].

8. Kostiukova O. (2010) Kraieznavcho-ekskursiina sprava v Ukraini v 20-kh rokakh KhKh st.: suspilno-politychnyi, osvittii i kulturolohichniy aspekt. [Local history and excursion business in Ukraine in the 20s of the twentieth century: socio-political, educational and cultural aspect]. Cherkasy: Izd. from. B. Khmelnytsky Chernihiv National University, 2010. S 171. [in Ukrainian].

9. Kostiukova O. (2003) Rozvytok kraieznavcho-ekskursiinoi spravy v Ukraini v 20-kh rokakh XX st. [The development of local history and excursion business in Ukraine in the 20s of the XX century]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Karazin Kharkiv National University. [in Ukrainian].

10. Kubiiovych V. (1955-1995) Entsyklopediia ukrainoznavstva : Slovnykova chastyna. [Encyclopedia of Ukrainian Studies : Dictionary part]. Paris-New York: Young Life, 1955-1995. [in Ukrainian].

11. Kulish T. (2010) Ukrainizatsiia shkilnoi osvity v period natsionalnoho vidrozhennia 20-kh rokiv KhKh st.: prychny, problemy, shliakhy realizatsii . [Ukrainization of school education during the national revival of the 20s of the twentieth century: causes, problems, ways of implementation]. Historical and Pedagogical Almanac, 2010. Issue 2. pp. 64-67. [in Ukrainian].

12. Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR. Vazhlyvi rishennia Komunistychnoi partii i Radianskoho Uriadu. 1917-1959. (1959).[Cultural construction in the Ukrainian SSR. Important decisions of the Communist Party and the Soviet Government. 1917-1959]. Kyiv, 1959. S. 504. [in Ukrainian].

13. Poltavets N. (2012). Kulturno-osvitnie seredovyshe na terytorii suchasnoi Cherkashchyny v 1920-kh rokakh problemy ta perspektyvy v umovakh hlobalizatsii. [Cultural and Educational Environment in the Territory of Modern Cherkasy Region in the 1920s: Problems and Prospects in the Context of Globalization]. Materials of the VIII All-Ukrainian Scientific Conference on November 15. Ternopil, 2012. S. 168-171. [in Ukrainian].

14. Solodar O. (2007). Z istorii kapely bandurysti pry ChDPU (z materialamy folklorno-etnografichnykh ekspedytsii 1995-1998 rr.). [From the History of the Bandura Choir at ChSPU (based on materials from folklore and ethnographic expeditions of 1995-1998)]. The history of ChNU according to the documents of the DACHO. ChNU: history and modernity. Materials of the conference dedicated to the 85th anniversary of B. Khmelnytsky ChNU. Cherkasy, 2007. pp. 119-123. [in Ukrainian].

15. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy) f. 166., op. 2, spr. 292. [Central State Archive of Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine (CSPA) f. 166, op. 2, p. 292.] [in Ukrainian].

16. TsDAVO Ukrainy, f.166, op.3, spr.406, 38 ark. [Central State Archives of Higher Bodies of Power and Administration of Ukraine (CSPA) f.166, op.3, spr.406, 38 ark.] [in Ukrainian].

17. Zheliezko A. (2012). Rol osvityvnykh zakladiv u doslidzhenni istorii ridnoho kraiu v 1919-1929 rr.[The role of educational institutions in the study of the history of the native land in 1919-1929].Issue 5.S. 388-395. [in Ukrainian].

18. Zelenskyi I. (1927) Yak my hotuiemo vchytelia-kraieznavtsia. [Zelensky I. How we prepare a teacher of local history.] Local History. Kh. № 3. C.6-11. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті показано розвиток та становлення вищої освіти на території Черкащини у 20-30-х роках ХХ століття. Здійснено спробу дослідити створення закладів вищої освіти на території Черкащини у 1920-1930-х роках показати їх краєзнавчу діяльність. Дане питання ще не є достатньо висвітленим в історичному науковому дискурсі, тому в даній статті зроблено спробу це зробити. Особливої актуальності вивчення історії України, місцевої історії, спеціальних історичних дисциплін набуває в наш, коли триває війна і ми маємо знати історію та ідентифікувати себе до історико-культурної приналежності.

Під час написання публікації використано принципи науковості, об'єктивності, всебічності. Зі спеціальних історичних методів нами було застосовано порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, ретроспективний, які надають можливість узгодити досліджувані події та факти, викласти матеріал у чіткій хронологічній послідовності та логічній завершеності.

Досліджено створення вищих навчальних закладів у Черкасах та Умані, а також їх діяльність на початковому етапі. Черкаський педагогічний технікум і в він 1930 став Черкаським Інститутом народної освіти створено в 1921 році та при ньому йшов розвиток краєзнавчої справи, яка була представлена діяльністю капели бандуристів. В 1930 році вищий навчальний заклад було створено в Умані. Дані вищі навчальні заклади створювалися в добу «українізації», оскільки була потреба у педагогічних кадрах, тривали зміни в освіті, приділялася увага краєзнавчій роботі у загальноосвітніх навчальних закладах, тому потрібна була підготовка вчителів-краєзнавців до впровадження краєзнавчої роботи на місцях. Також відстежено, що на період 1930-х років припадає згортання «українізації», припинення краєзнавчої діяльності, зміни у викладанні суспільних дисциплін. Зроблено висновок, що

за нетривалий період «українізації» було зроблено багато, а саме активний розвиток освіти та створення нових вищих навчальних закладів.

Ключові слова: заклади вищої освіти, краєзнавча діяльність, капела бандуристів, інститут народної освіти, інститут соціального виховання, історична пам'ять.